

Weimarská ústava (I. časť)

Cesta k prijatiu základného dokumentu¹

Neumann, J.*

NEUMANN, J.: Weimarská ústava (I. časť). Cesta k prijatiu základného dokumentu. Právny obzor, 104, 2021, č. 3, s. 229 – 246.

The Weimar Constitution (Part 1) The road to adopting a basic document. The main objective of the work is to introduce the Weimar constitution in the historical context of the interwar German republic (1918 – 1933) and at the same time raise the question – which role did this document play in the critical moments of gradual democracy collapse in this state? The first part of the study gives its attention to the events, which directly forwent the enactment of the Weimar constitution in 1919.

Key words: Weimar constitution, November revolution, Hugo Preuß, German Reich (1918 – 1933)

Úvod

Historik *G. Mann* otvára vo svojej knihe kapitolu dejín medzivojnovej republiky poznámkou o dvoch základných dokumentoch, medzi ktorými sa obyvatelia Nemecka ako porazeného štátu po 1. svetovej vojne ocitli.² Prvým dokumentom bola Weimarská ústava, ktorej úlohou bola stabilizácia poriadku v rámci novovzniknutej republiky, a to v čase prebiehajúcej revolúcie a občianskej vojny (!). Na druhej strane stála Versaillská mierová zmluva, ktorá výrazným spôsobom redefinovala postavenie Nemecka v medzinárodnom spoločenstve štátov, z ktorých mnohé ešte pred niekoľkými mesiacmi stáli na opačných stranách frontových línií.

Oba spomínané dokumenty boli v neskoršom období opakovane podrobované ostrej kritike. Ba čo viac, názvy miest ich prijatia sa nielen v nemeckojazyčnom prostredí stali symbolmi reprezentujúcimi konkrétny odkaz, či dokonca pocit. S určitou mierou historickej vulgarizácie možno v tejto súvislosti konštatovať, že význam slov *Versailles* a *Weimar* sa v spomínanej symbolickej rovine prekrýva so slovami *poníženie* a *slabosť*. Poniženie vyplývajúce z podmienok mierovej zmluvy, ktorých cieľom bol oslabiť a potupiť cisárske Nemecko zodpovedné za rozpútanie vojny a *slabosť* prameniaca z následnej neschopnosti prvej nemeckej demokracie a jej politických lídrov zabrániť vstupu do ďalšej svetovej vojny, tentokrát však ešte omnoho hrozivejšej akou bola tá predchádzajúca.

Vzájomná podmienenosť oboch dokumentov je z týchto dôvodov neodškriepiteľná. Snaha o významové uchopenie pojmu *Weimar* bude bezvýsledná, ak v rovnakom rámci diskusie nepríde k objasneniu vplyvu a spoločenských dôsledkov mierových rokovaní vo *Versailles*. Nič na tom nezmení ani fakt, že pohnútky aktérov, ktorí sa na prijímaní

* JUDr. Jakub Neumann, PhD., Ústav štátu a práva SAV, Bratislava.

¹ Tento príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0267 Právny pluralizmus: zmeny v chápaní práva.

² MANN, G. *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*. 12. Auflage, Frankfurt : S. Fischer Verlag, 2009, s. 645.

oboch dokumentov (spolu)podieľali, mohli byť protichodné. Zodpovedá tomu nakoniec aj samotný odborný diskurz, ktorý ani v súčasnosti nespochybňuje, že Versaillská mierová zmluva rysuje priamu zodpovednostnú linku od konca prvej svetovej vojny k rozpútaniu tej druhej, čo nás dokonca môže priviesť k záveru, že išlo o jeden vojenský konflikt, ktorý prerušilo iba krátke mierové intermezzo.

Pri skúmaní Weimarskej ústavy sa k obdobne jednoznačným záverom nedopracujeme. Dostávame sa tým zároveň aj k motivácii preložiť Weimarskú ústavu do slovenského jazyka. Impulzom k takémuto kroku nebola snaha obohatiť fond preložených ústavných dokumentov, ale nastoliť vedeckú otázku, ktorej charakter je tak historický, ako právny a v neposlednom rade aj sociologický. Laické vyjadrenie tejto otázky môže byť nasledujúce – *Má Weimarská ústava na kolapse medzivojnovej Nemeckej republiky svoj podiel viny?*

Nie je žiadnym tajomstvom, že podnetom na iniciovanie tejto diskusie bol rozhovor s nemeckým ústavným sudcom *H. Dreierom* pri príležitosti 70. výročia prijatia Základného zákona. Rešpektovaný sudca na mierne provokatívnu otázku novinára (cit.) – *čo by sa stalo v prípade, ak by bola v roku 1949 prijatá namiesto oslavovaného Základného zákona Weimarská ústava?* – odpovedal celkom lakonicky (cit.) – *pravdepodobne by sme ju dnes, po 70. rokoch, oslavovali s rovnakou radosťou.*³

Dreier toto prekvapivé tvrdenie následne ešte sám umocnil vyhlásením, že ak by bola v roku 1919 prijatá namiesto Weimarskej ústavy súčasná podoba Základného zákona, nástup Hitlera by sa, podľa jeho názoru, oddialil maximálne o štyri až päť rokov.⁴

Z pomyselných pliec Weimarskej ústavy tak celkom nečakane sňal bremeno (spolu-) zodpovednosti, ktorú jej vzhľadom na údajné *konštrukčné nedostatky* mnohí pripisujú dodnes. Nakoniec aj známe okrídlené heslo – *Bonn nie je Weimar*, vyslovené v 50. rokoch švajčiarskym novinárom *F. Allemannom* – malo vyjadrovať snahu tvorcov nemeckej po-vojnovej ústavy – Základného zákona, poučiť sa zo slabín weimarskej predchodkyne a navrhnúť dokument, ktorého mechanizmy by nástupu totality dokázali efektívne zabrániť.⁵

Cieľom predkladanej štúdie nie je na nastolenú otázku poskytnúť autoritatívnu odpoveď. Snahou je priblížiť historický kontext a proces prijímania Weimarskej ústavy, ozrejmiť jej štruktúru a obsah s upriamením pozornosti na kritické momenty jej aplikácie, resp. interpretácie zo strany kľúčových politických aktérov. Prvá časť štúdie bude zameraná na proces prijímania Weimarskej ústavy v kontexte búrlivej spoločenskej situácie v Nemecku na prelome rokov 1918 – 1919.

Vznik republiky a prijatie Weimarskej ústavy

Bližiaci sa koniec prvej svetovej vojny predznamenával radikálnu zmenu nielen v sociálnej, ale aj ústavnoprávnej oblasti. Už od roku 1917 bol na pôde Ríšskeho snemu

³ WEFING, H. *Wie stabil ist das Grundgesetz?* Die Zeit, N. 19, 02. Mai 2019, Politik, s. 6 – 7.

⁴ Ibid.

⁵ Historik Sebastian Ullrich používa v tejto súvislosti aj spojenie weimarský komplex. Bližšie pozri: ULLRICH, S. *Der Weimar-Komplex: Das Scheitern der ersten deutschen Demokratie und die politische Kultur der frühen Bundesrepublik 1945–1959*. Göttingen : Wallstein Verlag, 2009.

opakovane zdôrazňovaný nesúhlas tak s pokračovaním krvavého konfliktu, ako aj s aktuálnou podobou fungovania štátu – Nemeckého cisárstva. Medzistranícky výbor (Interfraktionelles Ausschuss), ktorý v tomto období vzniká na parlamentnej pôde Ríšskej rady, svoje požiadavky artikuluje veľmi jednoznačne – začatie mierových rokovaní a okamžitá parlamentarizácia monarchie. A hoci význam uvádzaného orgánu nebol nijako marginálny (výbor tvorila väčšina poslancov Ríšskej rady), jeho reálne možnosti ovplyvňovať situáciu v štáte boli obmedzené.⁶ V Ústave Nemeckej ríše z roku 1871, prezývanej aj Bismarckova ústava, nebol vzťah parlamentu a vlády bližšie upravený. Jej text dokonca nepoznal ani vládu v zmysle kolektívneho orgánu. Explicitne spomenutý bol v tejto súvislosti iba ríšsky kancelár (článok 15), ktorého do funkcie podľa vlastného uváženia menoval priamo nemecký cisár. Poverený bol predsedaním Ríšskej rade ako druhej parlamentnej komore, zastupujúcej záujmy jednotlivých spolkových krajín. V zmysle ústavy patril k jeho ďalším úlohám vágne formulovaný a bližšie nešpecifikovaný *výkon záležitostí* (Leitung der Geschäfte).⁷ Zámer tvorcov ústavy bol jednoznačný – centralizovať moc v rukách cisára, ktorý mal osobu kancelára využívať iba ako akúsi prevodovú páku medzi ním, ako hlavou štátu, a nižšími stupňami ríšskej správy.

Naznačená absencia hlbšieho ústavného previazania medzi zákonodarnou a výkonnou zložkou moci začala medzi ich predstaviteľmi postupne vytvárať nemalé napätie. Preukazovalo sa to najmä v kritických okamihoch politického života, akých prvá svetová vojna prinášala neúrekom. V roku 1917 sa tak napríklad nemecký cisár Wilhelm II. tráviaci väčšinu času v sídle generálneho štábu v belgickom meste Spa nečakane dozvedel, že Ríšsky snem práve prijal rezolúciu, ktorou dohodové mocnosti požiadali o okamžité uzavretie vzájomného príméria (Verständigungsfrieden).⁸

Nielen nemecký cisár, ale aj mnohí členovia Najvyššieho armádneho velenia (Oberste Heeresleitung), považovali takéto správanie vnútroštátnych orgánov za nepripustné a predstaviteľov obdobných iniciatív po vojne označovali za zradcov (Veräter), na ktorých týmto spôsobom prehadzovali zodpovednosť za porážku Nemecka. Zmes zlosti a zjavných konšpirácií (akékoľvek vyhliadky na víťazstvo Nemecka sa po vstupe USA do vojny znížili na absolútne minimum) neskôr dodali vhodný podklad ku vzniku legendy *o bodnutí dýky do chrbta* (Dolchstoßlegende), ktorú mali tvrdo bojujúcim nemeckým vojakom do chrbtov svojím defetizmom pomyselne zapichnúť najmä socialisti a Židia. Práve tieto dve skupiny sa po vojne stávali vhodným terčom v zásade akýchkoľvek obvinení. Túto legendu udržiaval pri živote najmä generál a neskorší prezident Paul von Hindenburg, ktorý sa tak nepochybne pokúšal zmyť vlastnú časť viny.

Nemecká spoločnosť prijala túto vymyslenú legendu s obrovským nadšením. Porážka vo vojne, ktorú Nemecko samo rozpútalo, aby zvýšilo svoj medzinárodný vplyv na

⁶ Výbor pozostával zo zástupcov liberálnych strán SPD (Sozialdemokratische Partei), FVP (Fortschrittliche Volkspartei) a katolíckej strany Zentrum (Deutsche Zentrumspartei).

⁷ Art. 15 – „Der Vorsitz im Bundesrathe und die Leitung der Geschäfte steht dem Reichskanzler zu, welcher vom Kaiser zu ernennen ist.“

⁸ Domáca propaganda navyše využila povest' belgického mesta Spa na rozšírenie informácie, že panovník, od ktorého obyvateľstvo očakávalo prítomnosť a podporu mužstva priamo na bojisku, trávi svoj čas vo známych kúpeľoch.

úkor koloniálnych mocností, bola pre mnohých obyvateľov nestráviteľným sústom. Legenda o bodnutí dýky do chrbta tento „dejinný omyl“ nielen dokonale vysvetľovala, ale zároveň ukazovala aj na údajných vinníkov, čo bránilo kritickú národnú sebareflexiu. Zárodok tejto legendy niektorí autori dokonca nachádzajú až v germánskej mytológii – v Prsteni Nibelungov.⁹ Hlavný hrdina tohto slávneho eposu – Siegfried, ktorého meno odkazuje na *vítazstvo*, je zradený svojím domnelým priateľom Hagenom, ktorý ho v nečakanej chvíli podlým spôsobom usmrtil bodnutím kópie do chrbta.¹⁰ Dramatizácia uvádzaného eposu v štyroch Wagnerových operách dopomohla pocit zradu sprostredkovať veľkej časti vtedajšej spoločnosti, ktorá v osobe Hagena nachádzala personifikáciu nepriateľa – socialistu či Žida.¹¹

Napriek tomu, že generál Paul von Hindenburg, ako aj ďalší členovia Najvyššieho armádneho velenia si veľmi dobre uvedomovali nepriaznivý vývoj situácie na fronte. Nechceli to byť práve oni, čie mená budú pripojené k vyjednaným mierovým zmluvám. Cisárovi Wilhelmovi II. tak síce navrhli pristúpenie k mierovým rokovaniam, avšak s dodatkom, aby to boli práve búrisci sa zástupcovia Ríšskeho snemu, ktorí tieto podmienky vyjednávajú a zmluvu nakoniec aj podpíšu. A tak, aj napriek neexistencii akéhokoľvek priameho spojenia medzi osobami poslancov vyjednávajúcimi podmienky mierovej zmluvy a úlohou Nemecka v prvej svetovej vojne, to boli práve tieto osoby, na ktoré sa neskôr zacielená otvorená nenávisť veľkej časti nemeckej spoločnosti. Nastražená pasca, do ktorej sa nechali členovia *medzistraníckeho výboru* nalákať, zaklapla dokonale. Špeciálny výbor, zriadený v roku 1919 na prešetrenie príčin rozpútania prvej svetovej vojny, nakoniec neodsúdil žiadneho generála, hoci práve oni stáli za nešťastnými rozhodnutiami, ktoré pripravili o život desiatky tisíc ľudí na oboch bojujúcich stranách. Vypočúvanie pred výborom dokonca niektorí (ako napríklad spomínaný Hindenburg) paradoxne využili na politické zviditeľnenie sa a utvrdenie verejnosti – ktorá proces pozorne sledovala – v názore, že legenda o bodnutí dýky do chrbta je pravdivá.¹²

⁹ MÜNKLER, H. *Němci a jejich mýty*. Praha : Rybka Publishers, 2017, s. 56; Na zámerné vyvolávanie podobnosti „scén“ z tohto eposu upozorňuje na príkladoch umeleckých diel v tretej ríši aj britský historik R. Griffin. Bližšie pozri: GRIFFIN, R. *Modernismus a fašizmus*. Praha : Karolinum, 2015, s. 33.

¹⁰ „Byly to vody svěží a nezakalené, král poklekl a s chutí počal pít z pramene, a když si zchladil hrdlo, poodstoupil krok vzad. Udatný rytíř Siegfried byl by se napil stejně rád, dříve však za vše dobré se dočkal prorady: Hagen mu rychle sebral meč a luk za zády, uskočil zpět, vzal oštěp, který stál při kmeni, a počal hledat křížek na hrdinově odění. A když pil rytíř Siegfried, nakloněn nad pramen, bodl ho v místě křížku. Krev, která vyšla ven, vytryskla z jeho srdce až na Hagenův šat. Ne, nikdo nebyl schopen hanebnější čin vykonat! (...) Posledním dechem [Siegfried] vzkřikl: „Chamradi zlá a nízká, za všechno dobré člověk na oplátku smrt získá! Za věrnost jsem se dožil mzdy vskutku bohaté! Celému svému rodu ničemnou službu konáte. Své vlastní pokolení od věků do věků poskrvnili jste hanbou.“ Bližšie pozri: *Píseň o Nibelunzich*. Praha : Odeon, 1974, s. 159 – 160.

¹¹ V tejto súvislosti nie je prekvapujúce zistenie, že k veľkým fanúšikom Wagnerových opier patrilo Adolf Hitler. Pocitu nespravodlivosti z prehratej vojny výrazne dopomohla aj časť povojnovej literatúry, ktorá síce zobrazovala krutosť bojov, no čitateľom zároveň prezentovala aj nezlomnosť „nemeckého ducha“, ktorý sa dokáže vyrovnáť s akoukoľvek nepriaznivou situáciou. Príkladom môže byť kniha spomienok vojaka Ernsta Jüngera s názvom *V oceľových búrkach* (JÜNGER, E. *In Stahlgewittern*. Stuttgart : Klett-Cotta, 2014, 301 s.).

¹² K šíreniu tejto legendy aktívne prispieval aj Hindenburgov priateľ a neskôr aj aktívny podporovateľ Hitlera – generál Erich Ludendorff. Bližšie pozri: BROWNELL, W., DRACE-BROWNELL, D. *První nacista. Erich Ludendorff – generál, který umožnil Hitlerův nástup k moci*. Praha : Academia, 2020, s. 164.

Členovia komisie vyjednávajúci podobu mierových zmlúv takúto príležitosť ani šťastie nemali. Po oboznámení sa verejnosti s obsahom zmlúv sa väčšina zúčastnených stala terčom útokov a spoločenského opovrhnutia. Vedúci komisie – Matthias Erzberger – už o niekoľko mesiacov zaplatil za podpísanie týchto dokumentov vlastným životom.¹³

Zároveň však treba povedať, že tlak, ktorý bol ku koncu vojny vyvíjaný na zmenu vnútroštátnych pomerov, nezostal zo strany cisára Wilhelma II. nevypočutý. V snahe utlmiť nespokojnosť silnejúcej politickej opozície sa cisár v októbri roku 1918 rozhodol za kancelára vymenovať svojho liberálne zmýšľajúceho bratranca – princa Maxa von Bádenského. Poverený bol úlohou pripraviť rozsiahlu ústavnú reformu, ktorá mala splnením požiadavky zavedenia parlamentarizmu otupiť najostrejší trň protestných poslancových hlasov. Centralisticky riadená ríša sa zavedenou reformou mala premeniť na parlamentnú monarchiu britského typu. No čo bolo ešte dôležitejšie, Ríšskej rade mala pribudnúť kľúčová právomoc v podobe možnosti vysloviť kancelárovi nedôveru, s následnou povinnosťou cisára takúto osobu odvolať. Súhlasom Ríšskej rady bolo taktiež podmienené vyhlásenie vojny a uzavretie mieru, čím prišlo k ďalšiemu z radu obmedzení pôvodných – výsadne cisárskych – právomocí.

Prijat' sériu uvádzaných reforiem trvalo Maxovi von Bádenskému od nástupu do funkcie necelé štyri týždne. Keďže k naplneniu najdôležitejších požiadaviek prišlo formou riadneho prijatia ústavnej novely, nemecký historik *Ch. Gusy* označil túto snahu ako pokus o *revolúciu zhora* (Revolution von oben).¹⁴

Cisárovi Wilhelmovi II., ktorý by za iných okolností prirodzene nesúhlasil s oslabovaním vlastného postavenia, priniesol takýto atypický druh „revolúcie“ nesporné výhody. Reformu riadil človek, ktorého do tejto pozície vybral samotný cisár, čo mu dovoľovalo pripravované ústavné zmeny ovplyvňovať v jeho prospech. Odrazilo sa to napríklad na zachovaní možnosti cisára vyberať kancelára podľa vlastnej vôle, hoci jeho zotrvanie v úrade už bolo podmienené dôverou Ríšskeho snemu.

Chvil'ková spokojnosť väčšiny politických strán sa však žiadnym spôsobom neodrazila v konzervatívnej časti spoločnosti a už vôbec nie medzi predstaviteľmi armády. Hoci mnohí velitelia už považovali v uvádzanom období vojnu za prehratú, stále sa nedokázali stotožniť s opustením frontových pozícií, a to najmä z dôvodu presvedčenia, že neústupnosť nemeckej armády nepriateľa prinajmenšom vyčerpáva, čo výrazne zlepšuje vyjednávacie pozície v očakávaných mierových rokovaniach.

Toto presvedčenie sa odrazilo aj v zúfalom rozhodnutí velenia nemeckej lodnej flotily (Seekriegsleitung), ktorej predstavitelia prišli s nápadom ako dohodové mocnosti – očakávajúce každým dňom nemeckú kapituláciu – zaskočiť a zároveň aj poškodiť renomované reformnej vlády Maxa von Bádenského.

Plán, o ktorom bol upovedomený aj cisár Wilhelm II., mal spočívať v nečakanom útoku na východné pobrežie Britských ostrovov, ktorého sa mala zúčastniť celá nemecká námorná flotila so silou takmer stovky lodí. Moment prekvapenia, ako aj následné straty

¹³ Dňa 26. augusta 1921 ho v Berlíne počas prechádzky zastreli dvaja členovia radikálnej pravicovej organizácie Consul.

¹⁴ GUSY, CH. *100 Jahre Weimarer Verfassung*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2018, s. 13.

na oboch stranách mali Nemecku odňať biľag potupne porazenej krajiny, ktorá stále disponovala relatívnej veľkým množstvom vojenskej sily.¹⁵ Maxa von Bádenského, ktorý v tom čase už aktívne komunikoval s americkým prezidentom Woodrom Wilsonom o podobe mierových podmienok, mal pripravovaný útok vykresliť ako nespoľahlivého diplomatického partnera, keďže – ako by preukázala vzniknutá situácia – zjavne nedokáže garantovať poslušnosť toho najdôležitejšieho subjektu v danom čase – armády, resp. jej velenia.

Napriek tomu, že plán bol námorníkom spočiatku prezentovaný ako simulácia bojového cvičenia, na viacerých lodiach v prístavnom meste Wilhelmshafen prišlo k takmer okamžitému povstaniu. Pre námorníkov, ktorí pravdepodobne skutočne nič netušili o podrobnostiach pripravovaného útoku, bola už samotná zmienka o vyplávaní z prístavných dokov jednoznačnou predzvesťou ďalšej bojovej akcie, na ktorej sa väčšina z nich už nechcela zúčastniť za žiadnu cenu.

V snahe potlačiť nepokoje rýchlo sa šíriace medzi jednotlivými posádkami sa admirál Franz von Hipper rozhodol premiestniť časť flotily do iných prístavov, aby tak znížil riziko, že nepokoje v prístave prerastú do koordinovanej akcie väčšieho rozsahu. Svojím krokom však pôvodnú revolučnú iskru akoby iba rozfúkol na ďalšie miesta suchého stohu. Už po pár dňoch sa k nespokojným námorníkom pridali nielen posádky zvyšných lodí, ale aj civilní obyvatelia prístavných miest Cuxhaven a Kiel. O niekoľko dní sa správa rozšírila do väčšiny nemeckých miest, ktorých ulice behom pár hodín zaplnili davy ľudí. Skandovalo sa meno amerického prezidenta Wilsona, vyzývalo na okamžité ukončenie vojny a, čo bolo azda najprekvapivejšie – aj k okamžitej abdikácii cisára Wilhelma II. Príčiny každej vyslovenej požiadavky vychádzali z priamej skúsenosti obyvateľstva s pretrvávajúcou hospodárskou krízou a neustále zdôrazňovanou potrebou uľahovania ekonomických opaskov pre potreby vojenského konfliktu. Netreba zabúdať, že k jeho ukončeniu malo prísť ešte v roku 1914, keď aj mnohí nasadení vojaci pracovali s informáciou, že najbližšie Vianoce strávia už doma s rodinami. Enormné nadšenie obyvateľstva krajín Trojspolku, ktoré vo svojej knihe *Svet večerajška* opísal Stefan Zweig, postupne nahradzovalo vytriezvenie a neskôr aj nespokojnosť z neschopnosti konflikt definitívne ukončiť.

K upokojeniu situácie mala v cisárskom Nemecku prispieť ústavná reforma presadená vládou Maxa von Bádenského. No iba jeden deň po nadobudnutí platnosti očakávanej novely vypukli v celej krajine masové nepokoje, ktoré spomínaný historik *Ch. Gusy* tentokrát nazval odlišne – revolúciou zdola (*Revolution von unten*).¹⁶

Bez veľkých zveličení možno povedať, že s končiacou sa svetovou vojnou sa Nemec-ko razom ocitlo v ďalšej vojne, tentokrát občianskej. Nespokojní obyvatelia sa s postupujúcim časom už nezameriavali iba na všeobecne očakávaný koniec vojny, ale čoraz viac ich zaujímalo aj politické rozloženie síl, ktoré povojnový vývoj v krajine prinesie. Pôvod-

¹⁵ Očakávané zničenie väčšiny nasadeného loďstva bolo do iste miery aj „vítané“, keďže medzi generálmi panoval (správny) predpoklad, že po skončení vojny príde zo strany dohodových mocností ku konfiškácii bojjaschopných vojenských prostriedkov.

¹⁶ GUSY, CH., cit. d., s. 14.

ne zjednotený revolučný dav sa tak už v novembrových mesiacoch veľmi rýchlo rozdelil na dva silné politické tábory, ktorých ideové presahy sa postupne vytrácali. Táto situácia sa priamo odrazila aj v rozkole najsilnejšej opozičnej strany – Sociálnodemokratickej strany Nemecka (SPD), ktorá v rokoch 1917 a 1918 patrila k najhlasnejším kritikom zapojenia krajiny do vojny, ako aj jej centralistického riadenia generálmi. Tým cisár Wilhelm II. okrem zverenia vojenských právomocí umožňoval aj priamo zasahovať do vnútroštátnych politických rozhodnutí, akým bolo napríklad zloženie vlády. Generál Ludendorff tak z Belgicka priamo ovplyvňoval výber kvázi ministrov kancelára Georga von Hertlinga, tak aby v budúcnosti nemohlo dôjsť k názorovým nezhodám nad generálovými rozhodnutiami.¹⁷

Friedrich Ebert a jeho blízky spolupracovník Philipp Scheidemann si ako čelní predstavitelia opozičnej strany SPD zmenu režimu prirodzene želali. Ani v najodvážnejších predstavách však nerátali s tým, že monarchia existujúca na politickej mape vyše 150 rokov z nej môže zmiznúť doslova zo dňa na deň. Treba však povedať, že tento *horror vacui*, ktorý sa medzi tvrdými kritikmi monarchistického režimu náhle prebudil, nebol bezdôvodný.

O vyplnenie vzniknutého „prázdneho priestoru“ sa totiž ihneď začali usilovať predstavitelia krajnej ľavice, ktorí prebiehajúcej revolúcii okamžite pridali nálepku – *socialistická*. Nesporný vplyv na to mali aj revolučné udalosti v Rusku z roku 1917, ktorých výsledkom bolo taktiež zvrhnutie hlavy štátu – cára Mikuláša II. Myšlienky komunizmu medzi nemeckými robotníkmi skutočne rezonovali. Svedčí o tom aj okamžité založenie nespočetného množstva *rád robotníkov a vojakov* (Arbeiter- und Soldatenräte), ktoré po vzore tzv. soviетov vznikali v mestách a fabrikách po celom Nemecku. Ich úlohou malo byť, prostredníctvom štrajkov a protestov, postupné oslabovanie pôvodných monarchistických miestnych a záujmových štruktúr, ktoré by neskôr vyústili až do prevzatia rozhodovacích právomocí na najnižších úrovniach štátnej správy a v jednotlivých krajinách tak vytvárali vhodnú pôdu na najzásadnejšiu zmenu – vznik republiky rád.

Ebert, ktorý sa pôvodne pohrával aj s myšlienkou zachovať zreformovanú parlamentnú monarchiu, sa pokúšal tomuto vývoju zabrániť. Narazil však na odpor, ktorý medzi socialistami vznikol už počas hlasovania v Ríšskom sneme a ktorý spôsobil odštiepenie časti nespokojných poslancov a členov SPD. Tí si, po odtrhnutí v roku 1917, založili samostatnú politickú stranu s podobným názvom – Nezávislú sociálnodemokratickú stranu Nemecka (USPD). Strana vo svojich radoch združovala najmä zástupcov krajnej ľavicového politického spektra, ktorých popudzovala Ebertova umiernenosť v otázke budúcnosti monarchie. Pre niektorých členov, nazývaných aj Spartakovci, však ani samotná USPD na čele s predsedom Hugom Haasom, nereprezentovala myšlienky socia-

¹⁷ Napätie medzi najvyšším armádnym velením a nemeckou vládou pretrvávalo aj po menovaní Maxa von Bádenského. Ten si však krátko po nástupe do funkcie kancelára dokázal vydoberiť odstúpenie Ericha Ludendorffa z čela generálneho štábu, čím vláde opätovne prinavrátil jej pôvodné mocenské postavenie a ukončil tak nejednoznačné rozdelenie výkonných právomocí medzi týmito dvomi subjektmi. Ako na margo tohto kroku sám uviedol: „Operácia je dokončená. Siamské dvojčatá sú oddelené.“ Bližšie pozri: CLARK, CH. *Wilhelm II. Die Herrschaft des letzten deutschen Kaisers*. 7. Auflage. München : Pantheon Verlag, 2019, s. 317.

lizmu dostatočne „vierohodným“ spôsobom.¹⁸ Deliacia línia spočívala najmä v nechote členov strany USPD využívať na dosiahnutie politických cieľov násilie, ktoré by podľa Spartakovcov mohlo úspech (socialistickej) revolúcie iba urýchliť. Tieto, a iné nezhody tak opätovne dovedú časť členov strany USPD k odchodu a zároveň k rozhodnutiu založiť ďalšiu politickú stranu – tentokrát už s prilihavým prívlastkom *komunistická*. Jej hlavnými predstaviteľmi sa stanú Karl Liebknecht a Rosa Luxemburgová.¹⁹

Netreba však zabúdať, že popisované udalosti prebiehali ešte v čase existencie riadne vymenovanej vlády Maxa von Bádenského, ktorý v tomto období – okrem zmierňovania politických turbulencií – zápasil aj so španielskou chrípkou. Kancelárov pôvodný plán odcestovať za Wilhelmom II. do Belgicka s odporúčaním, aby cisár svojou abdikáciou upokojil situáciu v krajine, nevyšiel. Kancelárovi v tom nebránil iba zlý zdravotný stav, ale aj rapídne sa zhoršujúca situácia v uliciach Berlína, v ktorých sa s každou ďalšou hodinou množili ozbrojené strety medzi políciou a protestujúcimi. Kulminujúca zmes týchto udalostí priviedla Maxa von Bádenského k rozhodnutiu vykonať bezprecedentný krok, na ktorý nielen že nemal žiadny mandát, ale ktorého realizácia nenachádzala v ústave žiadnu oporu.

Dňa 9. novembra 1918 ohlásil bez akejkoľvek predchádzajúcej konzultácie abdikáciu cisára Wilhelma II. Krátko nato sa vzdal svojej funkcie kancelára a za svojho nástupcu – opäť arbitrárnym spôsobom – označil Friedricha Eberta, ktorého považoval za jedínú osobu, ktorá by mohla v nepokojoch sa zmietanej krajine zabezpečiť poriadok. Pohyb mimo ústavného rámca do určitej miery legitimizovala iba relatívne vysoká popularita, ktorú Friedrich Ebert medzi obyvateľmi v tom čase požíval.

Týmto neústavným, no z jeho vlastného pohľadu nevyhnutným krokom, Max von Bádenský fakticky ukončil existenciu monarchie, a to bez akejkoľvek bližšej predstavy, akú podobu a formu by mal mať nástupnícky štát. Rozčarovaný Wilhelm II., ktorý vo funkcii nemeckého cisára práve nečakane abdikoval, ústami svojho vlastného kancelára opustil bez ďalšieho odkladu na odporúčanie generála Hindeburga krajinu, aby sa tak vyhol prípadnému súdnemu procesu, či dokonca násilnému zvrhnutiu. Ako miesto vynúteného exilu si Wilhelm II. vybral neutrálne Holandsko, kde neskôr – v roku 1941 – aj zomrel.

Je paradoxom dejín, že touto náhlou abdikáciou cisára, rezignáciou kancelára a v neposlednom rade aj zánikom monarchie, nečakane prišlo ku skoncentrovaniu takmer celej moci jednej z najväčších európskych krajín v rukách jedinej osoby – Friedricha Eberta, vyučeného sedlára.²⁰

Iba ťažko však bolo možné očakávať, že tento svojvoľný krok sa stretne so všeobecnou akceptáciou. Predstava, že Ebertovi prinesie nečakane nadobudnutá pozícia „kancelára“ aj vyššiu mieru legitimacy, sa už čoskoro ukázala by idealistická. Pre krajne ľavicovú

¹⁸ Pomenovanie *spartakovci* odkazovalo na slávneho rímskeho gladiátora Spartaka, ktorý stál na čele povstania otrokov proti rímskej nadvláde (73 – 71 pred Kr.). Karl Marx dokonca Spartaka označil za reprezentanta antického proletariátu.

¹⁹ Obaja budú v roku 1919 zavraždení počas pokusu o štátny prevrat, známy aj ako *Povstanie spartakovcov*.

²⁰ MÜHLHAUSEN, W. *Friedrich Ebert 1871 – 1925. A Social Democratic Statesman*. Bonn : Verlag J. H. W. Dietz, 2015, s. 18.

vých protestantov bolo Ebertove „zvolenie“ iba ďalším z dôvodov začatú (socialistickú) revolúciu dokončiť a v jej rámci sa vysporiadať s každým, kto sa s ľavicovými myšlienkami nestotožní. Strach, že sa také niečo skutočne môže podariť, sa 9. novembra rozšíril aj v jedálni budovy Ríšskej rady, keď prítomné osoby nečakane dorazila správa, že predstaviteľ komunistickej strany Karl Liebknecht práve o niekoľko blokov ďalej vyhlasuje z balkóna Berlínskeho zámku *slobodnú socialistickú nemeckú republiku* (freie sozialistische Republik Deutschland).²¹

Panika, ktorá medzi prítomnými vznikla, onedlho vyústila do rozhodnutia reagovať v rovnakom duchu. Keďže sa v budove v tom čase Friedrich Ebert nenachádzal, touto úlohou bol poverený Philipp Scheidemann, jeho najbližší spolupracovník.²² Ten, po krátkej príprave, vyšiel v sprievode ostatných osôb na balkón a očividne prekvapenému davu pod jeho oknami v krátkosti oznámil (cit.) – „*Naše víťazstvo je absolútne (...) Hohenzollerovci abdikovali. Dbajme, aby tento významný deň nič nepoškvrnilo. Tento pamätný deň zostane v nemeckých dejinách už naveky. Nech žije nemecká republika!*“

Hfстка zúčastnených poslucháčov začala po nečakanom prejave spontánne jasat'. Až neskôr vyšlo najavo, že správa o Liebknechtovom údajnom vyhlásení socialistickej republiky bola iba unáhleným poplachom, avšak vôbec nie planým. Liebknecht totiž o dve hodiny neskôr (pravdepodobne aj v reakcii na vyhlásenie republiky Philippa Scheidemanna) skutočne z balkóna Berlínskeho zámku vyhlásil *slobodnú socialistickú republiku*, v zásade tak presne naplňajúc scenár pôvodne rozšírenej fámy.²³

V prípade oboch prejavov platí, že prišlo k definitívnemu zavrnutiu teoretickej myšlienky zachovania monarchie, s ktorou sa chvíľu pohrával aj samotný Ebert. Napriek svojich úvahám zastával názor, že odpoveď na otázku týkajúcu sa štátneho zriadenia či formy vlády by malo poskytnúť až ústavodarné Národného zhromaždenie, ktoré vzíde z najbližších parlamentných volieb. Ani Scheidemannova opatrnosť v definovaní, o akú republiku vlastne pôjde, nedokázala utlmiť Ebertov hnev nad skutočnosťou, že k takému dôležitému kroku, akým je vyhlásenie vzniku nového štátu, neprišlo ceremoniálnejším spôsobom, ale bez jeho vedomia tento krok zrealizoval jeho spolupracovník na balkóne ríšskej budovy. Rozhorčenie však netrvalo dlho.

Vyhlásenie republiky iba zintenzívnilo potrebu zvládnuť dve náročné výzvy, ktoré pred Ebertom od momentu zverenia kvázi kancelárskej funkcie stáli. Tou najdôležitejšou bolo zrealizovať plynulé prevzatie moci, resp. zabezpečenie akcieschopnosti mohutného štátneho aparátu. Druhou, ešte o čosi náročnejšou úlohou bolo zabrániť v prehlbovaní

²¹ Dátum 9. november postupne získa v nemeckej histórii hlbokú symbolickú hodnotu, keďže je previazaný hneď s niekoľkými zlomovými dejinnými udalosťami. Okrem pádu monarchie prišlo v tento deň aj k tzv. pivnému puču Adolfa Hitlera (1923), neskôr sa v rovnakom čase uskutočnila aj tzv. *Krištáľová noc* (1938) a v neposlednom rade je s týmto dňom spájané aj znovuzjednotenia východného a západného Nemecka po páde Berlínskeho múru (1989).

²² Niektorí autori túto verziu spochybňujú tvrdením, že Ebert sa v budove nachádzal, no nemal záujem robiť žiadne záväzné vyhlásenia. Pozri napríklad: HAFFNER, S. *Die deutsche Revolution 1918/19*. Köln : Anaconda, 2008, s. 88 – 89.

²³ MORAVCOVÁ, D. *Výmarská republika. Problémy demokracie v Nemecku 1918 – 1932*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 20.

napätia medzi znepriateľenými politickými tábormi. Toto riziko reprezentovala najmä silnejšia podpora novovzniknutej komunistickej strany, ktorej sa na území Bavarska v roku 1919 skutočne podarilo na niekoľko mesiacov založiť republiku rád.

Neustálej prítomnosti reálnej hrozby komunistického prevratu si bol veľmi dobre vedomý aj Ebert, ktorý z tohto dôvodu kontaktoval generála Wilhelma Groenera, predstaviteľa Najvyššieho armádneho velenia, ktorý práve v tom čase koordinoval návrat jednotiek späť do Nemecka. Eberta zaujímala najmä odpoveď na otázku, či armáda v prípade nepokojov podporí formujúcu sa provizórnu vládu práve na čele s Ebertom. Aj v tomto prípade možno bez veľkých zveličení povedať, že Groenerova odpoveď mohla rozhodnúť o úspechu celej revolúcie. Napriek tomu, že aj Najvyššie armádne velenie nepochybne vnímalo politickú realitu v krajine, je dôležité si uvedomiť, že rovnako ako každý radový vojak, skladal aj generál sľub vernosti nemeckému cisárovi. Očakávať od ktoréhokoľvek člena generálneho štábu nerešpektovanie tejto prísahy bolo od Eberta trúfalým krokom bez ohľadu na historický kontext doby. Na Ebertovu vyjednávaciu pozíciu navyše nevrhala dobré svetlo ani svojvoľnosť v rozhodovaní Maxa von Bádenského, ktorá mohla mnohých – cisárom protežovaných – generálov prirodzene popudiť. Generál Groener však záruku pomoci Ebertovi poskytoval. Ebertovi prisľúbil, že podporí vznik sociálnej prodemokratickej vlády, čím medzi riadkami povedal aj to, že ako vrchný veliteľ armády nechá potlačiť akékoľvek povstanie, ktoré by sa ručičku váh snažilo odvrátiť k niektorému z okrajov politického spektra.

A hoci Ebertovým úmyslom prirodzene nebolo podnecovať akékoľvek vyhrotené situácie, Groenerovo uistenie bolo pre vznikajúcu vládu presvedčivou protiváhou k obavám, či vôbec bude možné krajinu priviesť k prvým parlamentným voľbám bez toho, aby prišlo k štátnemu prevratu.

K utlmeniu vášní malo prispieť aj Ebertovo rozhodnutie zriadiť dočasnú vládu spolu so zástupcami opozičného tábora – strany USPD. Rada ľudových poverencov (Rat der Volksbeauftragter), ako sa dočasná vláda oficiálne nazývala, bola zložená zo šiestich členov – troch predstaviteľov SPD a troch predstaviteľov USPD s predsedníckou stoličkou, taktiež rozdvojenou medzi obe strany.²⁴ Formálne spojenie dvoch názorových politických prúdov v Rade malo – okrem potreby vytvoriť dočasný výkonný orgán – verejnosti prezentovať aj prejav symbolického zmierenia. Tomu zodpovedalo aj rozdelenie predsedníckej funkcie medzi Friedricha Eberta (SPD) a Huga Haaseho (USPD).

Základnou úlohou Rady bolo previesť krajinu obdobím od pádu monarchie až k prvým parlamentným voľbám, po ktorých už malo prísť k sformovaniu klasických orgánov zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci.²⁵ Výsledok prvých parlamentných volieb mal výnimočne priniesť vznik Národného zhromaždenia (Natiolversammlung), or-

²⁴ Členom Rady boli za stranu SPD – Friedrich Ebert (predseda), Philipp Scheidemann a Otto Landsberg. Stranu USPD reprezentovali Hugo Haase (predseda), Wilhelm Dittmann a Emil Barth.

²⁵ Rada ľudových poverencov svoju funkciu zastávala od novembra 1918 do februára 1919. Počas tohto krátkeho obdobia prijala niekoľko zásadných rozhodnutí, spomedzi ktorých medzi najvýznamnejšie patrilo podpísanie mierovej zmluvy v lesoch neďaleko francúzskeho mesta Compiègne. Prišlo taktiež k odvolaniu tzv. stavu obliehania (Belagerungszustand) ako forme výnimočného stavu, počas ktorého mohlo zo strany vlády prichádzať k bezhraničnému určovaniu pracovných či iných povinností.

gánu, ktorý by na seba prevzal rolu ústavodarcu. Základnou misiou jeho 423 členov malo byť prijatie ústavy, ktorá by už definitívne zodpovedala všetky dôležité otázky týkajúce sa podoby novovzniknutého štátu a jeho fungovania.

Rada poverila dňa 15. novembra 1918 dočasným vykonávaním funkcie ministra vnútra Huga Preuša, ktorému bola vzhľadom na pridelenú pozíciu zverená aj príprava návrhu ústavy.²⁶ Preuš si Ebertovu priazeň vyslúžiť nielen z dôvodu, že bol uznávaným štátovedcom. Pozitívny dojem zanechal na lídra sociálnych demokratov aj novinový článok, ktorý v Berlínskom denníku vyšiel deň pred Preušovým poverením. Text niesol názov *Republika alebo zvrátený autoritársky štát?* (*Volksstaat oder verkehrter Obrigkeitsstaat?*) a Preuš v ňom paradoxne nešetril kritikou namierenou proti mestským liberálom, medzi ktorých sám patril. Upozorňoval, že vytvorenie nového nemeckého štátu nemôže byť sprevádzané štiepením prodemokraticky premýšľajúceho obyvateľstva do rôznych politických táborov, keďže práve takéto správanie nahráva stúpencom najväčšej hrozby, za ktorú Preuš označil bolševizmus.²⁷ V závere článku vyzval k zjednoteniu všetkých – pôvodne izolovaných – tried, skupín, strán a stavov, ktorých príslušníci by sa mali v najbližšom období pokúsiť vytvoriť zjednotený nemecký ľud, ktorého reprezentanti by v Národnom zhromaždení položili právne základy nemeckej demokratickej republiky.²⁸

V tejto súvislosti stojí za zmienku, že medzi kandidátmi, ktorých meno sa v kontexte zverenia úlohy prípravy ústavy vážne skloňovalo, bol aj známy nemecký právnik a sociológ Max Weber. Dodnes pritom nie je jednoznačne ozrejmene, prečo sa Rada (predovšetkým však Friedrich Ebert, ktorý si túto agendu zobral na starosť) nakoniec priklonila k Hugovi Preušovi. Spomínanému novinovému článku, s ktorého myšlienkami sa Ebert stotožňoval, dodnes nemeckí historici odmietajú priznať dostatočnú relevanciu, ktorá by mohla, už v tom čase vysoko rešpektovaného Webera, pripraviť o miesto ministra vnútra. Medzi pravdepodobné dôvody uprednostnenia Huga Preuša majú patriť Weberove kritické vyjadrenia na adresu Rady ľudových poverencov, ako aj skutočnosť, že Preuš bol aktívne angažovaný už v príprave významnej reformy Ústavy Nemeckej ríše z roku 1871.²⁹

S istotou však možno povedať, že s výberom Huga Preuša nebol od samého začiatku stotožnený druhý najvýznamnejší člen Rady a predstaviteľ USPD – Hugo Haase. V liste odoslanom svojmu synovi označil Preuša za typického „meštianskeho“ odborníka, od ktorého nebude možné očakávať splnenie požiadaviek tisícov protestujúcich robotníkov.³⁰ Preuš sa podobným, ale aj oveľa ostrejším útokom nevyhol po zvyšok svojej ka-

²⁶ Hugo Preuš bol členom Nemeckej demokratickej strany (Deutsche Demokratische Partei – DDP).

²⁷ Berliner Tageblatt, Nr. 583 (14. 11. 1918); (cit.) „Die Absichten der gegenwärtigen Machthaber mögen die lautersten und reinsten sein; sie können doch der zwingenden Logik nicht entgehen, daß der Versuch, den deutschen Staat unter Zurückdrängung seines Bürgertums zu konstituieren, in kurzer Frist unabwendbar zum bolschewistischen Terror führen muß.“

²⁸ Ibid; (cit.) „Nicht Klassen und Gruppen, nicht Parteien und Stände in gegensätzlicher Isolierung, sondern nur das gesamte deutsche Volk, vertreten durch die aus völlig demokratischen Wahlen hervorgehende deutsche Nationalversammlung, kann den deutschen Volksstaat schaffen.“

²⁹ IMMEL, H. *Hugo Preuß und die Weimarer Reichsverfassung*. Berlin : Logos Verlag Berlin, 2002, s. 32 – 33.

³⁰ IMMEL, H., cit. d., s. 21.

riéry. Ich cieľom bolo nielen Preušov rodinné zázemie, či drahé štúdium práva na prestížnej Heideľberskej univerzite, ale aj jeho židovský pôvod.³¹ Práve na ten neskôr opakovane upozorňovali pravicoví extrémisti, ktorí štát usporiadaný na základe „Preušov ústavy“ označovali za *židovskú republiku* (Judenrepublik).

Vlna odporu, ktorú poverenie Huga Preuša prinieslo, však zostala bez výraznejšej odozvy. Naopak, práca na príprave ústavy sa začala takmer okamžite. Už o niekoľko dní, dňa 3. decembra 1918, Preuß Ebertovi predložil prvý návrh textu ústavy, ktorý však obsahoval iba základné vymedzenie postavenia Ríše a právomoci jej najdôležitejších orgánov.³² Rýchlosť, s akou Preuß ústavu pripravil (od momentu poverenia prešli necelé tri týždne), v mnohých dokonca vzbudila podozrenie, že na novej ústave pracoval už počas vojny. Jedným dychom však treba dodať, že uvádzaný návrh sa s veľkým pochopením Rady nestretol, hoci Ebert sa s väčšinou prezentovaných myšlienok stotožňoval.³³ Preuß v návrhu presadzoval významnú územnú reformu, ktorej výsledkom malo byť oslabenie moci 26 spolkových krajín. Nebolo žiadnym tajomstvom, že táto snaha bola namierená najmä proti dominantnému Prusku, ktorého rozloha v tom čase tvorila tri pätiny územia pôvodného Nemeckého cisárstva. Preuß sa domnieval, že možnosť prekresľovať hranice a oslabovať postavenie spolkových krajín je súčasťou ideologického posunu, ktorý so sebou priniesla Novembrová revolúcia. Zakreslené hranice navyše považoval za dielo, ktoré vznikalo ako vedľajší produkt politiky vládnučich dynastií, a nie ako výsledok premysleného plánu administratívneho členenia štátu.³⁴ Nemecká republika sa tak, podľa Preušovho pôvodného návrhu, mala stať decentralizovaným unitárnym štátom so 16 územnými „oblasťami“, ktoré by síce disponovali širokým spektrom samosprávnych právomocí, no hlavné slovo by prislúchalo centrálnym ríšskym orgánom.³⁵

Nevôľa, ktorú Preußov návrh okamžite vyvolal, preukázala, že ústava by si v uvádzanom znení väčšinovú podporu v Národnom zhromaždení nikdy nenašla. Napriek svojmu presvedčeniu bol Preuß nútený akceptovať výhrady tzv. štátneho výboru (Staatenausschuss) pozostávajúceho zo zástupcov vlád jednotlivých spolkových krajín (v zásade išlo o predobraz neskoršej Ríšskej rady) a do pôvodného návrhu opätovne zapracovať prvky federácie.³⁶

³¹ Otec Huga Preuša – Louis (Levin) Preuß podnikal v oblasti litografie. Po jeho smrti v roku 1860 sa Preušova matka vydala za brata svojho bývalého manžela – Leopolda Preuša, ktorý bol úspešným obchodníkom s obilím.

³² PREUß, H. *Das Verfassungswerk von Weimar*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2015, s. 533 – 540.

³³ WINKLER, H. A. *Weimar 1918 – 1933. Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie*. 3. Auflage. München : C. H. Beck, 2019, s. 66.

³⁴ CLARK, CH. *Preußen. Aufstieg und Niedergang 1600 – 1947*. München : Pantheon Verlag, 2007, s. 705. Fakt, že Prusko medzi spolkovými krajinami požívalo výsadné postavenie možno postrehnúť aj v Ústave Nemeckej ríše z roku 1871, ktorá v čl. 11 prepájala funkciu pruského kráľa a nemeckého cisára – (cit.) „Das Präsidium des Bundes steht dem Könige von Preußen zu, welcher den Namen Deutscher Kaiser führt.“

³⁵ KOTULLA, M. *Deutsche Verfassungsgeschichte. Vom Alten Reich bis Weimar (1495 – 1934)*. Berlin : Springer Verlag, 2008, s. 587.

³⁶ HAARDR, O. F. R., CLARK, CH. *Die Weimarer Reichsverfassung als Moment in der Geschichte*. In: DREIER, H., WALDHOFF, CH. (Hrsg.) *Das Wagnis der Demokratie. Eine Anatomie der Weimarer Reichsverfassung*. München : Verlag C. H. Beck, 2018, s. 14 – 15.

Už o pár dní, 9. decembra 1919, Preuß v budove ríšskeho ministerstva vnútra v Berlíne usporiadal trojdňovú konferenciu, na ktorú boli pozvaní najvýznamnejší odborníci z oblasti práva (medzi inými aj spomínaný Max Weber), ale aj zástupcovia politických strán.³⁷ Napriek existencii prvého návrhu ústavy Preuß účastníkom konferencie neočakávané neposkytol žiadny konkrétny materiál, ktorý by mohol byť predmetom diskusie či pripomienok.³⁸ Napriek tomu dokázali účastníci konferencie v krátkom čase skompletizovať nový samostatný návrh, ktorý je – historicky mierne zavádzajúco – označovaný za vôbec prvý návrh Weimarskej ústavy (Entwurf I). Stojí za zmienku, že tento návrh neobsahoval katalóg základných ľudských práv (a povinností). Za kľúčové totiž tvorcovia ústavného návrhu považovali najmä zakotvenie demokratického štátneho zriadenia a republikánskej formy vlády, čo sa odrazilo hneď v prvých ustanoveniach.³⁹ Tento návrh bol vyhotovený 3. januára 1919 a následne bol opätovne predložený Rade ľudových poverencov, ktorá v tom čase – z iných politických dôvodov – prechádzala hlbokou vnútornou krízou.⁴⁰

Návrh bol Preußovi opätovne vrátený na prepracovanie, tentokrát s podmienkou zapracovania katalógu ľudských práv do samostatnej časti základného dokumentu. Preuß ako člen Nemeckej demokratickej strany, prirodzene nebol odporcom zakotvenia ľudských práv v ústave. Dôvodom, prečo sa tak v pôvodných návrhoch nestalo, bola obava z výrazného zdržania celého procesu prijímania ústavy, ktorého rýchle a úspešné ukončenie považoval v revolučných časoch za najdôležitejšie.⁴¹ Pozornosť pri tvorbe ústavných návrhov bola z týchto dôvodov venovaná najmä fungovaniu a vzťahom jednotlivých štátnych orgánov.

Podmienku zapracovania ľudskoprávneho katalógu sa Preuß pokúsil vyriešiť spôsobom, ktorý, podľa jeho názoru, obsahoval najmenší potenciál vzniku názorových konfliktov. Do ústavy sa rozhodol prevziať vybrané články revolučnej nemeckej ústavy z 28. marca 1849 (tzv. Paulskirchenverfassung), ktorá sa v tom čase radila k najprogressívnej-

³⁷ Na konferencii sa zúčastnili členovia oboch najvýznamnejších politických strán – Sociálno-demokratickej strany Nemecka (SPD) a Nezávislej sociálno-demokratickej strany Nemecka (USPD).

³⁸ IMMEL, H., cit. d., s. 38; Je historickou zaujímavosťou, že účasť na konferencii odriekol Gerhard Anschütz, ktorý v tom čase pôsobil ako profesor na Heidelberskej univerzite a do Berlína nemohol prísť. K návrhu ústavy, ktorý mu Preuß po konferencii doručil však Anschütz doplnil vlastné komentáre. Anschütz sa neskôr stal autorom jediného oficiálneho komentáru k Weimarskej ústave. Bližšie pozri – ANSCHÜTZ, G. *Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919. Ein Kommentar für Wissenschaft und Praxis*. Berlin : Verlag von Georg Stilke, 1925.

³⁹ Bližšie pozri: PREUSS, H. *Das Verfassungswerk von Weimar*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2015, s. 533 a nasl.

⁴⁰ Člen Rady a líder strany USPD – Hugo Haase zastával názor, že nielen on sám, ale aj jeho strana ťahá v Rade za kratší koniec a svojou prítomnosťou iba legitimizuje politické kroky Ebertovej strany SPD. Situáciu eskalovalo najmä odvolanie prezidenta berlínskej polície Emila Eichhorna (USPD), ktorého stranické noviny SPD *Vorwärts* („Vpred“) obvinili z korupcie a skrytej podpory predstaviteľov radikálnej ľavice. Ostrý zásah proti demonštrantom podporujúcich Eichhorna vyústil do odchodu troch reprezentantov USPD z Rady. Ebert uvoľnené miesta následne doplnil nominantami vlastnej strany SPD, čím sa Rada ľudových povereníkov stala politicky „jednofarebnou“.

⁴¹ HASS-ZUMKEHR, U. *Die Weimarer Reichsverfassung – Tradition, Funktion, Rezeption*. KÄMPER, H., SCHMIDT, H. (Hrsg.): *Das 20. Jahrhundert. Sprachgeschichte – Zeitgeschichte*. Berlin : De Gruyter Verlag, 1998, s. 231.

ším dokumentom nemeckej histórie.⁴² Pôvodný katalóg však Preuß výrazne zostručnil. Obsahoval tak „iba“ ťažiskové osobné, politické a sociálne práva.⁴³

Prevzatie časti katalógu umožnilo prezentovať druhý návrh (Entwurf II) v relatívne rýchлом slede, a to už 20. januára 1919. V tom čase už boli známe aj výsledky volieb do Národného zhromaždenia, ktoré sa uskutočnili iba deň predtým.⁴⁴ Sociálni demokrati na čele s Ebertom (SPD) v nich potrebovali dosiahnuť presvedčivý výsledok, aby tak aspoň dodatočne legitimizovali mnohé odvážne rozhodnutia dočasnej vlády zloženej už výlučne iba z jej predstaviteľov. Obsadenie prvého miesta a zisk takmer 38 % hlasov tento predpoklad naplnil.⁴⁵

Prvé zasadnutie Národného zhromaždenia sa uskutočnilo 6. februára 1919 vo Weimare. Mesto, ktoré bolo v 19. storočí považované za centrum nemeckej kultúry, poslúžilo ako dôstojná náhrada za Berlín, ktorého obyvatelia sa spamätávali z nedávneho pokusu o prevrat (povstanie sparkatovcov) a jeho krvavého potlačenia jednotkami Freikorps. Mená veľikánov ako Schiller, Goethe, Bach či Schopenhauer nerozlučne späté práve s weimarským prostredím, mali pomôcť preklenúť neľahké časy vzniku republiky a nadschádzajúcim udalostiam dodať aspoň symbolickú váhu a dôležitosť. Napriek relatívne veľkej vzdialenosti od hlavného mesta sa ani Weimar nevyhol prísny bezpečnostným opatreniam. Mestská štvrť s Národným divadlom, v ktorom sa malo Národné zhromaždenie prvé mesiace schádzať, bola uzavretá a prístupové cesty nasledujúce týždne zostali pod drobnohládnom stoviek ozbrojených vojakov. Samotná budova Národného divadla síce dokázala 423 poslancom poskytnúť reprezentačný plenárny priestor, problematické sa však ukázali byť požiadavky jednotlivých politických frakcií, ktoré si žiadali poskytnutie priestorov na porady a vnútrostranícke rokovania. Tie museli byť nakoniec zabezpečené v budovách priľahlých hotelov.⁴⁶

Zjavné provizórium však Národnému zhromaždeniu v činnosti výrazne nebránilo. Výsledky volieb umožnili vznik silnej prodemokratickej koalície strán SPD, Centrum a DDP, ktorá spoločne reprezentovala až 76,2 % hlasujúcich voličov, čo predznamenávalo pohodlné schvaľovanie potrebných rozhodnutí.⁴⁷ Už 10. februára 1919 tak Národné zhromaždenie mohlo prijať kľúčový zákon o dočasnom výkonne rišskej moci (tzv. provizórnu ústavu), ktorého autorom bol taktiež Hugo Preuß.⁴⁸ Schválenie tohto zákona

⁴² WINKLER, H. A. *Der lange Weg nach Westen. Deutsche Geschichte I. Vom Ende des Alten Reiches bis zum Untergang der Weimarer Republik*. München: C. H. Beck, 2014, s. 406.

⁴³ Časť Ústavy Nemeckej ríše z roku 1849 s názvom *Základné práva nemeckého ľudu* obsahovala celkovo 59 paragrafov upravujúcich jednotlivé ľudské práva a slobody (§130 – §189). Návrh Weimarskej ústavy z 20. januára 1919 obsahoval v rovnomernej časti iba 12 paragrafov (§18 – § 29). Bližšie pozri aj: PREUSS, H. cit. d., s. 543 – 544.

⁴⁴ Účasť na voľbách dosiahla 83 %. Vekový cenzus pre uplatnenie volebného práva bola stanovený na 20 rokov. Išlo taktiež o prvé voľby v nemeckej histórii, v ktorých mohli aktívne a pasívne volebné právo uplatniť aj ženy. Do Národného zhromaždenia bolo celkovo zvolených 37 žien (8,7 %).

⁴⁵ Na druhom mieste sa umiestnila katolícka strana Centrum (Zentrum) so ziskom 19,7 %, na treťom mieste skončila Nemecká demokratická strana (DDP) s 18,5 %. Strana USPD prekvapivo získala iba 7,6 % hlasov.

⁴⁶ Bližšie pozri napr. <https://www.bundestag.de/parlament/geschichte/schauplaetze/nationaltheater/>.

⁴⁷ Historicky je uvádzaná koalícia troch politických strán, označovaná aj prívlastkom „weimarská“.

⁴⁸ Gesetz über die vorläufige Reichsgewalt. Bližšie pozri <http://www.documentarchiv.de>.

definitívne preklenulo niekoľkomesačné obdobie právneho vákuu Novembrovej revolúcie. Národné zhromaždenie si hneď v úvode predmetného zákona (§ 1) vytýčilo za cieľ prijatie novej ústavy, čím bola explicitne zdôraznená priorita tohto zboru.⁴⁹ O jeden deň neskôr – 11. februára 1919 – Národné zhromaždenie zvolilo za prvého prezidenta Friedricha Eberta, ktorý zostavením vlády následne poveril svojho blízkeho spolupracovníka Philippa Scheidemanna. V novovzniknutej vláde bol post ríšskeho ministra vnútra ponechaný Hugovi Preußovi, ktorý tak mohol pokračovať v dokončovaní návrhu ústavy.

Národnému zhromaždeniu Preuß 17. februára 1919 predložil výrazne rozšírenú verziu (Entwurf III) pôvodného návrhu, ktorú 21. februára ešte rozšíril o ďalšie články (Entwurf IV). Túto verziu Národné zhromaždenie prijalo ako oficiálny návrh ústavy na prerokovanie v prvom čítaní, ktoré sa odohralo 24. februára 1919. Pred začatím v pléne vystúpil aj Hugo Preuß, ktorý návrh ústavy poslancov v stručnosti predstavil a vyjadril osobné potešenie nad rýchlosťou, s akou práce na ústave napredujú.⁵⁰

Výsledkom rokovania bola dohoda na zriadení ústavného výboru (Verfassungsausschuss), na ktorého čelo sa postavil Conrad Haußmann, poslanec Nemeckej demokratickej strany (DDP).⁵¹ Prvé zasadnutie výboru pozostávajúceho z 28 členov sa uskutočnilo 4. marca 1919. Predseda výboru Haußmann navrhol rozdelenie textu ústavy do dvanásťich tematicky zameraných častí.⁵² Za každú z nich mali prevziať zodpovednosť dvaja členovia výboru – referent a koreferent, ktorí by danú časť odborne posúdili a navrhli konkrétne úpravy.⁵³ Preuß sa v tomto štádiu prípravy návrhu ústavy prirodzene pokúšal „korigovať“ jednotlivých referentov, s ktorých návrhmi sa veľakrát nestotožňoval. Opakovane tak prichádzal do názorových roztržiek najmä z poslancami katolíckej strany Centrum, ktorí boli otvorenými stúpenkami federálneho usporiadania, čo sa prejavovalo snahou o posilnenie právomocí spolkových zemí na úkor Ríše.⁵⁴ Naopak, zvyšné dve strany weimarskej koalície (SPD a DDP) obhajovali posilnenie ríšskych orgánov, avšak bez výraznejšej územnej reformy, s ktorou Preuß v prvom návrhu ústavy počítal.⁵⁵

⁴⁹ (§ 1) „Die verfassungsgebende deutsche Nationalversammlung hat die Aufgabe, die künftige Reichsverfassung sowie auch sonstige dringende Reichsgesetze zu beschließen.“ (RGBl. Nr. 33, S. 169).

⁵⁰ „Als ich vor zwei Wochen hier die vorläufige Verfassung einzuführen die Ehre hatte, da war ich mir selber keineswegs sicher, daß ich schon nach verhältnismäßig kurzer Zeit in der Lage sein würde, den Entwurf der endgültigen Verfassung nach einstimmigem Beschluß des Reichsministeriums und nach Vereinbarung mit dem Staatsausschuß dem hohen Hause vorlegen zu können.“ Bližšie pozri <https://www.reichstagsprotokolle.de>.

⁵¹ Oficiálny názov orgánu znel *Výbor pre prípravu návrhu ústavy Nemeckej ríše* (Ausschusses zur Vorberatung des Entwurfs einer Verfassung des Deutschen Reichs).

⁵² Erste Sitzung – 4. marca 1919 (s. 1 a 2). Protokol zo zasadnutia dostupný na stránke <http://dl.ub.uni-freiburg.de>.

⁵³ Zweite Sitzung – 5. marca 1919 (s. 1). Protokol zo zasadnutia dostupný na stránke <http://dl.ub.uni-freiburg.de>.

⁵⁴ WINKLER, H. A. *Weimar 1918 – 1933. Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie*. 3. Auflage. München : C. H. Beck, 2019, s. 99.

⁵⁵ Preuß o niekoľko rokov neskôr uviedol, že v hre bola počas procesu prijímania ústavy aj myšlienka „prevzatia“ textu ústavy Spojených štátov amerických, od čoho nakoniec vzišlo, keďže práve v tom čase (1919) vznikol spor medzi prezidentom Wilsonom a senátom, ktorého členovia odmietli ratifikovať vyjednanú

Najväčší prínos v tejto časti rokovaní však treba pripísať dvojici poslancov, ktorým bola pridelená oblasť „základných práv“ (Grundrechte). Friedrich Naumann (DDP), ktorý pred vstupom do politiky pôsobil ako protestantský pastor v Lipsku, nesúhlasil s laxným Preußovým prístupom k zakotveniu ľudských práv, ktorý sledoval najmä splnenie podmienky Rady ľudových poverencov. V spolupráci s Adelbertom Düringerom (DNVP) – právnikom, ktorý sa vo svojich publikáciách pred Prvou svetovou vojnou zameriaval na kritiku Nietzscheho diela z náboženského pohľadu, pôvodný katalóg výrazne prepracovali a doplnili o nové práva. Rozsah Preußového návrhu sa tak ich spoločným pričinením zväčšil štvornásobne (návrh po schválení obsahoval 56 článkov) a ľudské práva boli formálne vyčlenené aj do samostatnej, druhej časti ústavy (Zweiter Hauptteil).⁵⁶

Výbor absolvoval celkovo 42 zasadnutí a činnosť ukončil 18. júna 1919. Výstupom bol piaty, výrazne prepracovaný návrh ústavy (Entwurf V), ktorý bol následne predložený poslancom Národného zhromaždenia za účelom jeho schválenia. Diskusia v nasledujúcom druhom čítaní však akoby iba dokonale odzrkadlila názorové nezhody z pôdy ústavného výboru. Opätovne boli vznášané výhrady voči prerozdeleniu kompetencií medzi ríšu a jednotlivé spolkové krajiny, kritizované bolo zmätočné zakotvenie rovnosti mužov a žien, ale aj právomoci prezidenta, ktoré mali byť podľa názoru niektorých poslancov posilnené na úkor Ríšskeho snemu.⁵⁷ Výsledkom plenárnej diskusie bola zmena či doplnenie viacerých ustanovení predloženého návrhu, čím sa aj rozsah ústavy zvýšil o osem článkov na konečných 181 článkov. Zároveň však treba povedať, že vyjednávanie o podobe ústavy v tom čase nebolo pre nemeckú verejnosť (no ani samotných poslancov) témou číslo jeden. Od mája totiž prebiehali aj posledné fázy rokovaní vo Versailles, ktorých výsledkom bolo podpísanie mierovej zmluvy dňa 28. júna 1919. Následné oboznámenie sa verejnosti s vyjednanými podmienkami spôsobilo doslova šok, ktorý v nasledujúcom období výrazne a opakovane ovplyvňoval politickú realitu v krajine. Versaillská mierová zmluva tak nad nemeckú republiku zavesila už pri jej vzniku pomyselný Damoklov meč, ktorý sa do roku 1933 viackrát nebezpečne rozkýval.

V tomto spoločenskom kontexte pristúpilo dňa 31. júla 1919 Národné zhromaždenie k hlasovaniu o prijatí Weimarskej ústavy. Z 339 prítomných poslancov hlasovalo za prijatie ústavy 262 poslancov, proti návrhu sa vyslovilo 75 poslancov a jeden poslanec sa pri hlasovaní zdržal.⁵⁸

Versaillskú mierovú zmluvu z obavy pred vyplývajúcim záväzkom ponechať americké jednotky na európskom kontinente sa cieľom udržania mieru medzi jednotlivými krajinami. Pôvodné nadšenie z myšlienky prevzatia americkej ústavy tak razom opadlo a od tejto myšlienky sa upustilo. Bližšie pozri: HETT, B. C. *Ako umiera demokracia. Hitlerov nástup k moci a úpadok Weimarskej republiky*. Bratislava : N Press, 2021, s. 49.

⁵⁶ HASS-ZUMKEHR, U., cit. d., s. 242.

⁵⁷ RÖWEKAMP, M. *Männer und Frauen haben grundsätzlich die gleichen staatsbürgerlichen Rechte*. *Weimar – Meilenstein auf dem Weg zur Gleichberechtigung der Geschlechter?* In *Die Weimarer Verfassung. Wert und Wirkung für die Demokratie*. Thüringen : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009, s. 245 – 246.

⁵⁸ Keďže hlasovanie prebehlo verejne, v protokole zo 71. zasadnutia Národného zhromaždenia možno nájsť menný zoznam poslancov s vyznačením odovzdaného hlasu. Za prijatie ústavy hlasovali najmä poslanci weimarskej koalície, proti jej prijatiu poslanci nacionalistických a radikálnych politických strán (DNVP – Nemecká národné ľudová strana, USPD – Nezávislá sociálnodemokratická strana Nemecka, DVP – Nemecká

Prezident Friedrich Ebert ústavu podpísal 11. augusta 1919.⁵⁹ O dva roky neskôr bol 11. august vyhlásený za Deň ústavy (Verfassungstag).⁶⁰ O vznik a prehlbovanie ústavného patriotizmu sa pokúšala aj samotná Weimarská ústava, ktorá v čl. 148 stanovovala povinnosť odovzdať po ukončení povinnej školskej dochádzky každému študentovi výťažok ústavy.⁶¹

O tri dni neskôr, dňa 14. augusta 1919, bola Weimarská ústava pod oficiálnym názvom *Ústava Nemeckej ríše* (Die Verfassung des Deutschen Reichs) vyhlásená v Ríšskom zákonníku, čím vstúpila do platnosti.⁶²

Ríšsky minister vnútra Eduard David, ktorý 20. júla 1919 vo funkcii vystriedal Huga Preuša, v pléne Národného zhromaždenia krátko po prijatí ústavy s nadšením vyhlásil, že z Nemecka sa práve stala *najdemokratickejšia demokracia na svete*, čo bolo odmenené mohutným aplauzom.⁶³ Od toho momentu ubehlo iba necelých 14 rokov, kým sa táto vyčalňovaná demokracia v prvej Nemeckej republike ocitla v troskách.

Pokračovanie:

V druhej časti série priblížime členenie a obsah Weimarskej ústavy s dôrazom na kľúčové ustanovenia využívané na preklopenie politických kríz medzivojnovej republiky.

Literatúra

Monografie

ANSCHÜTZ, G. *Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919. Ein Kommentar für Wissenschaft und Praxis*. Berlin : Verlag von Georg Stilke, 1925, 453 s.

BROWNELL, W., DRACE-BROWNELL, D. *První nacista. Erich Ludendorff – generál, který umožnil Hitlerův nástup k moci*. Praha : Academia, 2020, 260 s.

Fudová strana). Bližšie pozri <https://www.reichstagsprotokolle.de>. (Blättern; Protokolle/Anlagen: 1919 – 1942; Nationalversammlung, 1919/20, 4, s. 2197 – 2199).

⁵⁹ Dňa 21. augusta 1919 bola v budove Národného divadla usporiadaná ceremónia, počas ktorej mal Ebert ako prvý nemecký republikánsky prezident zložiť slávnostný sľub. Na druhý deň sa v denníku *Berliner Tageblatt* objavila správa o priebehu celej akcie „...v sprievode organovej hudby privedol prezident [Národného zhromaždenia] Fehrenbach ríšskeho prezidenta na pódium, obaja boli v čiernych frakoch. Fehrenbach prezidenta (...) vyzval, aby v zmysle čl. 42 Ríšskej ústavy zložil prísahu na ústavu. Prezident Ebert si nasadil svoje okuliare a pripravil sa na zloženie sľubu. No v tom vyšlo najavo, že exemplár ústavy, ktorý bol na akt potrebný, nebol k dispozícii. Nastala dlhá trápna pauza (...).“ Bližšie pozri: <https://zeffys.staatsbibliothek-berlin.de>. (Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung; Verfügbare Ausgaben für das Jahr 1919; 22. August; erste Seite; *Die Vereidigung des Reichspräsidenten*).

⁶⁰ Keďže k vyhláseniu tohto slávnostného dňa neprišlo ríšskym zákonom, k jeho ustanoveniu mali prostredníctvom vlastných zákonov pristúpiť jednotlivé spolkové krajiny. Bavorsko však tento deň za slávnostný nevyhlásilo. Hodnotové prelomenie Weimarskej ústavy v rokoch 1932 – 1933 v Nemecku ukončilo aj slávenie Dňa ústavy. Bližšie pozri [https://de.wikipedia.org/wiki/Verfassungstag_\(Weimarer_Republik\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Verfassungstag_(Weimarer_Republik)).

⁶¹ Art. 148 WRV „*Jeder Schüler erhält bei Beendigung der Schulpflicht einen Abdruck der Verfassung. (...)*“

⁶² Reichsgesetzblatt 1919, s. 1383. Vyhlásené znenie Weimarskej ústavy s vyznačenými neskoršími novelizáciami dostupné na <http://www.verfassungen.de>.

⁶³ „*Die deutsche Republik ist fortan die demokratischste Demokratie der Welt. (...)*“

- CLARK, CH. *Preußen. Aufstieg und Niedergang 1600 – 1947*. München : Pantheon Verlag, 2007, 896 s.
- CLARK, CH. *Wilhelm II. Die Herrschaft des letzten deutschen Kaisers*. 7. Auflage. München : Pantheon Verlag, 2019, 412 s.
- Die Weimarer Verfassung. Wert und Wirkung für die Demokratie. Thüringen : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009, 284 s.
- DREIER, H., WALDHOFF, CH. (Hrsg.) *Das Wagnis der Demokratie. Eine Anatomie der Weimarer Reichsverfassung*. München : Verlag C. H. Beck, 2018, 424 s.
- GRIFFIN, R. *Modernismus a fašizmus*. Praha : Karolinum, 2015, 600 s.
- GUSY, CH. *100 Jahre Weimarer Verfassung*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2018, 328 s.
- HAFFNER, S. *Die deutsche Revolution 1918/19*. Köln : Anaconda, 2008, 288 s.
- HETT, B. C. *Ako umiera demokracia. Hitlerov nástup k moci a úpadok Weimarskej republiky*. Bratislava : N Press, 2021, 352 s.
- IMMEL, H. *Hugo Preuß und die Weimarer Reichsverfassung*. Berlin : Logos Verlag Berlin, 2002, 120 s.
- JÜNGER, E. *In Stahlgewittern*. Stuttgart : Klett-Cotta, 2014, 301 s.
- KÄMPER, H., SCHMIDT, H. (Hrsg.) *Das 20. Jahrhundert. Sprachgeschichte – Zeitgeschichte*. Berlin : De Gruyter Verlag, 1998, s. 225 – 248
- KOTULLA, M. *Deutsche Verfassungsgeschichte. Vom Alten Reich bis Weimar (1495 – 1934)*. Berlin : Springer Verlag, 2008, 669 s.
- MANN, G. *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*. 12. Auflage, Frankfurt : S. Fischer Verlag, 2009, 999 s.
- MORAVCOVÁ, D. *Výmarská republika. Problémy demokracie v Německu 1918 – 1932*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2006, 272 s.
- MÜHLHAUSEN, W. *Friedrich Ebert 1871 – 1925. A Social Democratic Statesman*. Bonn : Verlag J. H. W. Dietz, 2015, 128 s.
- MÜNKLER, H. *Němci a jejich mýty*. Praha : Rybka Publishers, 2017, 552 s.
- Piseň o Nibelunzich*. Praha : Odeon, 1974, 390 s.
- PREUSS, H. *Das Verfassungswerk von Weimar*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2015, 860 s.
- ULLRICH, S. *Der Weimar-Komplex: Das Scheitern der ersten deutschen Demokratie und die politische Kultur der frühen Bundesrepublik 1945–1959*. Göttingen : Wallstein Verlag, 2009, 679 s.
- WINKLER, H. A. *Der lange Weg nach Westen. Deutsche Geschichte I. Vom Ende des Alten Reiches bis zum Untergang der Weimarer Republik*. München : C. H. Beck, 2014, 652 s.
- WINKLER, H. A. *Weimar 1918 – 1933. Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie*. 3. Auflage. München : C. H. Beck, 2019, 711 s.

Články

WEFING, H. *Wie stabil ist das Grundgesetz?* Die Zeit, N. 19, 02. Mai 2019, Politik, s. 6 – 7

Internet

<https://www.bundestag.de>
[https://de.wikipedia.org/wiki/Verfassungstag_\(Weimarer_Republik\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Verfassungstag_(Weimarer_Republik))
<http://dl.ub.uni-freiburg.de>
<https://www.reichstagsprotokolle.de>
<http://www.verfassungen.de>
<https://zefys.staatsbibliothek-berlin.de>